

DOI: <https://doi.org/10.31318/978-966-7357-70-2-25>

Наталія Бородіна

докторант кафедри теорії та історії культури
Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського,
кандидат філософських наук
(Київ, Україна)

Nataliia Borodina

Doctoral student of the Department of Theory and History of Culture
of the Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music.
Candidate of Philosophical Sciences

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7502-518X>

© Бородіна Н., 2025.

ВІДКРИТІ ФОРМИ ТА НОВІ НАРАТИВИ: СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ОПЕРА ЗА ЧАСІВ ВІЙНИ

Анотація. У статті розглядається еволюція сучасної української опери в умовах війни через зосередження на відкритих формах та нових наративних стратегіях, що відкидають фіксовані структури. У ній аналізується, як композитори використовують експериментальні форми, звукові ландшафти та метафоричні образи для дослідження травми, національної ідентичності та культурної деколонізації, спираючись на теорії Арто та Еко.

Ключові слова: українська опера, відкрита форма, наратив, культурна ідентичність, війна.

В умовах повномасштабної війни українське мистецтво опинилося перед необхідністю не лише осмислювати досвід колективної травми, але й шукати нові художні форми, які дозволяють говорити про неї поза межами звичних наративів. Особливо це відчутно у сфері сучасної опери, яка протягом останнього десятиліття активно виходить за межі академічної традиції та трансформується у відкриту міждисциплінарну практику.

Частина оперних митців обрали шлях «репрезентації та зміцнення національної ідентичності» [Терада 2024], нові сучасні опери, як-от «Катерина» О. Родіна або «Вишиваний. Король України» на музику Алли Загайкевич, звертаються до переосмислення минуло, щоб допомогти сучасному глядачу рефлексувати над питанням національного коріння, особливостей ідентичності через відомі постаті, які стали частиною культурного коду України.

Інші сучасні українські оперні композитори обрали шлях експериментів над сталою формою опери, через пошук нової форми виразності та нових прийомів побудови структури. Одним із важливих теоретичних підґрунть для цього стали ідеї Антонена Арто та Умберто Еко. Арто у своїй концепції «театру жорстокості» закликав відмовитися від класичного лінійного сюжету на користь прямого впливу на емоції глядача через звук, рух, пластику та образи. Його театр апелював до підсвідомого, пропонуючи не розповідь, а переживання. Умберто Еко у книзі «Відкрите мистецтво» (1962) описав принцип «opera aperta» – відкритого твору, який не має одного фіксованого значення чи структури, а існує як простір взаємодії, де кожна інтерпретація є рівноцінною [Еко, 1962]. Обидві ці ідеї стали актуальними для сучасної української сцени, яка переживає процес культурної деколонізації, пошуку нових форм та відмови від імперських метанаративів.

Показовим прикладом такого переосмислення є оперні проекти композиторів Іллі Разумейка та Романа Григоріва, які активно працюють із відкритими формами. Їхня «Chornobyldorf» – це постапокаліптична опера-містерія, що поєднує давні архаїчні ритуали з футуристичною музичною мовою. Тут немає класичного лінійного сюжету – замість цього твір складається з окремих сцен-блоків, які можуть змінюватися, адаптуватися до нового контексту і прочитуватися щоразу інакше. Їхня нова робота «Gaia 24» продовжує цю лінію, створюючи звуко-візуальний простір після екологічної катастрофи. Образи зруйнованої природи, розтрісканої землі, поєднання електронних і традиційних інструментів формують атмосферу постлюдського світу, де основним героєм стає планета.

Ці проекти уникають прямого відтворення жорстокості чи сцен насильства. Натомість вони працюють із метафорою, фактурою, звуковим ландшафтом. Такий підхід дозволяє глядачеві не лише сприймати подію, але й відчувати її емоційно – через звук, тіло, атмосферу. Це резонує з висловлюванням мистецтвознавця Олексія Шмурака про необхідність «дистанції до метанаративу» як інструменту деколонізації культури [Шмурак,

2024]. Відмова від нав'язаних ієрархій та усталених структур дозволяє українським митцям формувати власні наративи та відкривати нові сенсові простори.

Особливу роль у цьому процесі відіграє стипендія Антонена Арто, що підтримує молодих митців, які працюють на межі музики, театру, перформансу. Лауреати цієї стипендії створюють опери-перформанси, інтерактивні звукові інсталяції, пластичні вистави без фіксованого сюжету. Наприклад, проєкт «Сирени» пропонує слухачам взаємодіяти з виконавцями, створюючи варіативну структуру опери – опера містить єдиний незмінний елемент – арію Сирени, а всі інші компоненти створюються у форматі діалогу, який формується наживо та змінюється залежно від аудиторії.

Таким чином, сучасна українська опера стає не лише мистецьким експериментом, але й соціальним жестом, полем для переосмислення війни, травми, ідентичності. Вона трансформується у відкриту форму, яка замість того, щоб закріплювати наративи, дає змогу проживати досвід. Це дозволяє не лише осмислювати реальність, але й впливати на неї, створюючи простір для діалогу, рефлексії та культурного спротиву.

Список використаних джерел

1. Терада, Нобухіро. 2024. «Репертуарна політика та діяльність національних театрів опери і балету в умовах військової агресії»// Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. 2024. № 3. С. 205–211.
2. Шмурак О. 2023. Музика як інструмент дослідження мислення. URL: <https://artaudfellowship-ukraine.org/oleksii-shmurak-lekcia-music/> Дата звернення 24.03.2025.
3. Eco, Umberto. 1962. Opera aperta, Bompiani. Milan.

Open Forms and New Narratives: Contemporary Ukrainian Opera in Times of War

Abstract: *The paper examines the evolution of contemporary Ukrainian opera amid war, focusing on open forms and new narrative strategies that reject fixed structures. It analyzes how composers use experimental forms, soundscapes, and metaphorical imagery to explore trauma, national identity, and cultural decolonization, drawing on theories by Artaud and Eco.*

Keywords: *Ukrainian opera, open form, narrative, cultural identity, war*